

Uwagi wstępne

Niniejszy skrypt zawiera jednocześnie syntezę i uzupełnienie treści dydaktycznych przekazywanych od dziesięciu lat w ramach wykładu z aksjologii i prakseologii studentom kierunku: doradztwo filozoficzne i coaching. Skrypt ten był rokrocznie aktualizowany zgodnie z bieżącą wiedzą o wykładanym przedmiocie, by ostatecznie przekształcić się w zrecenzowany podręcznik akademicki.

Można go traktować jako wynik projektu badawczo-dydaktycznego, który podjąłem wraz z prof. dr. hab. Andrzejem J. Norasem. Naprzemiennie prowadziliśmy wykład z aksjologii i prakseologii na podstawie wspólnych notatek, publikowanych dziś dzięki życzliwej zgodzie Rodziny Zmarłego. Toteż wydanie podręcznika traktuję jako podsumowanie naszej wieloletniej współpracy naukowej i dydaktycznej, której z powodu przedwczesnej śmierci Profesora, niestety, nie udało się sfinalizować za jego życia. Przede wszystkim jestem wdzięczny za możliwość wieloletniej współpracy i szereg innych projektów, które razem realizowaliśmy.

Przedmiotem prezentowanego studium są początki współczesnej myśli aksjologicznej. Zostało ono poprzedzone historycznym wprowadzeniem do zagadnienia wartości, a koncentruje się na analizie i komentarzu do podstawowych założeń różnych koncepcji filozofii wartości z przełomu XIX i XX wieku, kiedy termin i pojęcie wartości kształtowały się w ogniu filozoficznej dyskusji, głównie za sprawą neokantowskiej szkoły badeńskiej. Szkoła badeńska – zwana również szkołą południowo-zachodnio-niemiecką, albo krócej:

południowoniemiecką – stanowiła jeden z licznych kierunków filozoficznych neokantyzmu, który od 1890 do 1930 roku dominował głównie na uniwersytetach w Heidelbergu, Fryburgu Bryzgowijskim i Strasburgu¹. Jej głównymi przedstawicielami byli: Wilhelm Windelband (1848–1915) i Heinrich Rickert (1863–1936), ponadto: Hugo Münsterberg (1863–1916), Max Weber (1864–1920), Jonas Cohn (1869–1947), Emil Lask (1875–1915), Bruno Bauch (1877–1942), Gustav Radbruch (1878–1949), Helmuth Plessner (1892–1985) i Eugen Herrigel (1884–1955).

Głównym zadaniem podręcznika jest przedstawienie syntetycznego źródła wiedzy naukowej studentom. Skrypt, podobnie jak podręcznik akademicki, ma stanowić punkt wyjścia do dalszych lektur i studiów w danej dziedzinie nauki. Stąd priorytetem stało się ukazanie aksjologii i prakseologii w perspektywie klasycznych zagadnień filozofii wartości i problemów związanych z ich rozumieniem oraz wyjaśnienie pojęcia wartości rozumianej jako ostateczny wyznacznik naszego myślenia i działania. Niniejsze opracowanie ma odsłonić historyczną dynamikę rozwoju problematyki aksjologicznej, wzajemne związki i zależności między poszczególnymi twórcami. Staraliśmy się przy tym odnaleźć w ich poglądach odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jaka jest natura wartości i ich charakter?
2. Jaka jest geneza wartości, ich źródła i mechanizmy powstawania?
3. Jakie są kryteria wartościowania i oceny?
4. Co oznacza klasyfikacja wartości?
5. Na czym polega hierarchia wartości, a w szczególności pojęcie wartości najwyższej (*summum bonum*)?

1 Zob. A.J. Noras, *Historia neokantyzmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s. 453 i nast.

6. Jaki jest status ontologiczny i epistemologiczny wartości?
7. Jakie są historyczne, społeczne, psychologiczne i kulturowe sposoby funkcjonowania wartości?

Przyjęty katalog problemów aksjologii wyznacza treść historycznych analiz zawartych w poszczególnych rozdziałach pracy. Jednocześnie z założonym z góry ujęciem problemów filozofii wartości wiąże się współczesna perspektywa prezentacji poglądów poszczególnych myślicieli. W związku z tym nieuchronne stają się przerysowania niektórych zagadnień i relatywne pomniejszenie pozostałych. Wydaje się, że w ten sposób można najlepiej przybliżyć najistotniejsze wątki historii filozofii wartości.

Choć pod względem historycznym aksjologia i prakseologia są ze sobą ściśle powiązane, gdyż obie w pewnym sensie realizują Kantowskie hasło prymatu rozumu praktycznego, to jednak w książce dominuje problematyka aksjologiczna, zaś problematyka prakseologiczna stanowi tylko dodatek. Wynika to bardziej z fundamentalnego znaczenia problematyki aksjologicznej, odnoszącej się do podstawowych dla ludzkiej egzystencji wartości, celów i norm moralnych, które mają wpływ na ludzkie postępowanie. Podstawowe założenie jest takie, że właśnie to, co uważamy za wartościowe i pożądane, ma wpływ na nasze decyzje, zachowania i relacje z innymi ludźmi. W związku z tym problematyka aksjologiczna znajduje się w centrum zainteresowania wielu dziedzin nauki, takich jak etyka, filozofia, psychologia czy socjologia. Natomiast problem prakseologiczny dotyczy sposobu, w jaki ludzie realizują swoje cele i wartości w praktyce, czyli jak podejmują decyzje i wykonują działania, aby osiągnąć swoje cele i zaspokoić swoje potrzeby. Problematyka prakseologiczna jest ważna i nieodłączna od problematyki aksjologicznej, jednak często jest traktowana jako jej dodatek, ponieważ skupia się na sposobach realizacji wartości i celów, które zostały już określone.

Z tak postawionego celu wynika struktura rzeczowa pracy. Składa się ona z czternastu rozdziałów prezentujących poglądy twórców filozofii wartości. O kolejności rozdziałów decyduje przyjęty historyczny porządek wykładu, który zaleca w pierwszej kolejności przedstawiać poglądy najwcześniejsze i najbardziej podstawowe, a dopiero później opinie powstałe w reakcji na wcześniejsze stanowiska.

W pierwszym rozdziale omawiamy terminologię i genezę problematyki aksjologicznej w ujęciu historycznym. Staramy się udzielić odpowiedzi na pytania, czym jest aksjologia i jakie są jej możliwe znaczenia. Pragniemy pokazać, że w dawniejszej tradycji filozoficznej określenia „dobro” używano do nazwania tego, co dzisiaj nazywamy wartością. Dlatego niezależnie od terminologii obecna problematyka wartości ma źródła w klasycznej filozofii dobra i różnorodnie kształtowała się w historii filozofii do czasów współczesnych.

W kolejnych rozdziałach przybliżamy poglądy poszczególnych twórców filozofii wartości. Rozdziały drugi, trzeci i czwarty zawierają omówienie stanowisk przedstawicieli neokantowskiej szkoły badeńskiej. Rozdział piąty prezentuje nowatorskie podejście filozofii życia zainicjowanej przez Friedricha Wilhelma Nietzschego. Rozdziały od szóstego do dziesiątego odnoszą się do zagadnienia rozwoju problematyki aksjologicznej stymulowanego przede wszystkim fenomenologią. Tematyka pracy koncentruje się na filozofii europejskiej, jednak uwzględnia też inspirowane myślą kontynentalną początki anglosaskiej analitycznej filozofii wartości (rozdział jedenasty). W rozdziale dwunastym przedstawiamy stanowiska najważniejszych przedstawicieli aksjologii w Polsce. Dwa ostatnie rozdziały – trzynasty i czternasty – dotyczą prakseologii.

Główną tezę tej pracy można sformułować w postaci następującego twierdzenia: początki współczesnej aksjologii, choć stanowią pewne odbicie debat toczących się w historii filozofii, wnoszą do współczesnych dyskusji aktualne ujęcia oraz nową terminologię. Przyjęta

metodologia badań odpowiada celowi oraz przedmiotowi pracy. Historyczna analiza pojęciowa problematyki wartości polega na podziale poszczególnych poglądów i stanowisk na ich pojęcia składowe oraz na badaniu każdego z osobna. Zadanie postawione w pracy sprowadza się do tego, by pokazać wewnętrzną strukturę, a przede wszystkim historyczną dynamikę rozwoju współczesnej aksjologii, jej podstawowe założenia, powiązania i zależności między poglądami poszczególnych myślicieli. Analiza ma na celu prześledzenie struktury i dynamiki omawianej dyskusji pod kątem konsekwencji i wewnętrznej spójności. Wnioski płynące z analizy zostały omówione w komentarzu.

Cel pracy wyznacza również zakres materiałów źródłowych, na podstawie których powstała niniejsza książka. Posiada ona z założenia charakter źródłowy. Omawiamy w niej poglądy aksjologiczne, przede wszystkim odwołując się do dzieł źródłowych, a także do komentarzy pochodzących z literatury przedmiotu. Doboru materiałów dokonaliśmy z uwzględnieniem kryterium osobowo-przedmiotowego. Bibliografia zawiera wykaz wybranych tekstów źródłowych oraz wykorzystanych opracowań.

Niniejsza publikacja nie stanowi wyczerpującego ujęcia zagadnienia filozofii wartości, nie prezentuje problematyki aksjologii i prakseologii w sposób całościowy. Koncentruje się na podstawowych aksjologicznych kategoriach pojęciowych, takich jak wartość, powinność i ważność. Wyznaczają one perspektywę, w której została ujęta problematyka aksjologii i prakseologii.

Na zakończenie chciałbym wyrazić wdzięczność Rodzinie Zmarłego śp. prof. dr. hab. Andrzeja J. Norasa za udostępnienie materiałów, a przede wszystkim za zgodę na publikację notatek do wykładu. Jestem wdzięczny recenzentowi dr. hab. Leszkowi Kopciuchowi, prof. UMCS, za wszystkie uwagi i komentarze do skryptu, który stał się podstawą niniejszej książki. Dziękuję kolegom: prof. dr. hab.

Piotrowi Łaciakowi oraz dr. hab. Dariuszowi Bębnowi, prof. UŚ, za uwagi i sugestie, które przyczyniły się do wzbogacenia niniejszej pracy. Serdecznie dziękuję również koleżance dr Alicji Pietras za wnikliwą lekturę wybranych fragmentów książki. Szczególne wyrazy wdzięczności za bardzo skrupulatną redakcję tekstu należą się redaktor Joannie Szewczyk.

Tomasz Kubalica